

TÜRKİYE-TALİBAN İLİŞKİLERİ: DENGELER VE BELİRSİZLİKLER

*Doktorant Najibullah KARIMI**

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

ÖZ

Ülkeler arasındaki ilişkiler ve etkileşimler oldukça önemli olup ülkelerdeki küreselleşme, güvenlik, ekonomi ve kültür gibi faktörler bölge ve dünya siyaseti üzerinde çok geniş etkiler yaratabilmektedir. Ülkelerin durumu, küresel koşulların iyileşmesine, güvenlik ve refahın artmasına, bilgi ve kültür alışverişine sebep olabildiği gibi bölgesel ve küresel gerginliklere ve sorunlara da yol açabilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'in Afganistan'daki rolü, Taliban'ın Türkiye'ye yönelik tutumu ve Türkiye-Taliban ilişkilerindeki dengeler ve geleceğe dair endişeler ortaya konmaya amaçlanmaktadır. Çalışmada Taliban'ın ortaya çıkışına zemin hazırlayan olaylar ve faktörler, Taliban'ın düşünce ve kurumsal yapısı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası süreçte Afganistan'da meydana gelen olaylar, Afganistan hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki iş birliğine dair konular, Taliban'ın yeniden güçlendirilmesi ve Türkiye ile ilişkilerin başlamasına değinilirken uluslararası güçlerin Afganistan'dan çekilip iktidarı Taliban'a teslim etmesi ve bu çerçevede Taliban'ın Türkiye ile 2010-2023 yılları arasındaki ilişkileri incelenmeye çalışılmaktadır. Çalışmada tanımlayıcı-analitik yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Radikalizm, Taliban, Terör Örgütleri, Türkiye

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, najibullahkarimi@gmail.com
Yayın Gönderilme Tarihi: 23.10.2023
Yayın Kabul Tarihi: 08.12.2023
DOI: 10.55918/islammedeniyetidergisi.1380071
ORCID: 0000-0002-4940-2671

TÜRKİYE-TALIBAN RELATIONS: BALANCES AND UNCERTAINTIES

SUMMARY

The relations and interactions between countries are very important. Security, economy, culture and globalization in the countries can have impressive effects on regional and worldwide politics. The relations between countries may lead global state of affairs to improve, increase security and prosperity, exchange culture and information. This may also lead to regional and global tensions and problems. This study aims to frame Türkiye's role in Afghanistan, the Taliban's attitude towards Türkiye, and to handle the relations between Türkiye-Taliban and concerns about the future. In the study, the events that paved the way for the rising of the Taliban and information about the Taliban's ideology and institutional structure are handled. The events that occurred in Afghanistan after the September 11, 2001 attacks, issues regarding the cooperation between the government of Afghanistan and government of Türkiye, the bracing of the Taliban and beginning of relations between the Taliban and the Republic of Türkiye is included. At last, withdrawal of international forces from Afghanistan and handing over power to the Taliban and, in this context, the Taliban's relations with Türkiye between 2010-2023 is being discussed. Descriptive-analytical method is being used in this study.

Keywords: Afghanistan, Taliban, Terrorist Groups, Türkiye, Radikalism

GİRİŞ

Afganistan-Türkiye arasındaki ilişkilerin kökleri çok eskilere dayanmaktadır. Bu ilişkilerde tarih, din ve kültür çok önemli öğeler olarak rol oynamaktadır. Afganistan-Türkiye arasındaki ilişkiler tarih boyunca dostane ve kardeşlik odaklı olmuştur. İki ülke arasındaki bağlantılar çeşitli alanlarda sürdürülmüş, siyasi ve diplomatik temaslarla desteklenmiştir. Ancak, bu ilişkilerin niteliği zaman içinde değişiklik göstermiş ve farklı dönemlerde farklı dinamiklerle şekillenmiştir. Afganistan-Türkiye resmi ve diplomatik ilişkileri 1921 yılında başlamış ve bu tarihten sonra iki ülkenin birbirine yakın ilişkileri olmuştur. Afganistan, Türkiye'nin kurtuluş mücadelesinde Türkiye'yi desteklemiş, Türkiye, ise farklı dönemlerde çeşitli alanlarda özellikle eğitim, sağlık, insani yardım ve kalkınma projelerinde Afganistan'a yardım etmiştir. Türkiye, 11 Eylül 2001 itibarıyla, Afganistan'a askeri destek sağlamış ve NATO güçlerinin Afganistan'daki misyonuna katılmıştır. Türkiye'nin Afganistan'daki askeri birlikleri, operasyonel görevlerden ziyade eğitim ve danışmanlık görevleri üstlenmiştir. Türkiye'nin Taliban ile uzun yıllardan bağlantılarının olduğuna dair bilgiler ile 2010 yılı başlarından itibaren bu bağlantılar doğrudan başlamıştır. Türkiye, Afganistan'da savaşın sonlandırılması ve barışın sağlanması için barış sürecini desteklemiştir. Fakat barış sürecindeki esas tutumu

Afganistan İslam Cumhuriyeti yönetimi ile güçlü ilişkilere devam etmek yönünde olmuştur.

Taliban'ın, 2021 yılında ABD ile gizli ve karanlık bir etkileşimin sonucu Afganistan'ı teslim alması, Türkiye'nin Afganistan'daki diplomatik temsilciliğinin geçici olarak faaliyetlerinin durdurulmasına neden olmuştur. Ancak daha sonra Türkiye, stratejik hedeflerine bağlı olarak faaliyetlerine devam etmiş, iyiyimser bir yaklaşım ile Taliban ile ilişkilerini yüksek düzeyde tutmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, Taliban'ın dışişleri bakanı, Emir Han Muttaki 2022 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye'nin Afganistan'daki stratejik hedefleri ve misyonu Afganistan halkı odaklı olması sebebiyle rejimlerin değişmesiyle sarsılmamıştır. Diğer taraftan karmaşık bir örgüt yapısına sahip olan Taliban'ın Türkiye ile ilişkileri konusunda, liderler, gruplar ve bireyleri arasında fikir ayrılıklarının olmasına rağmen üst düzey yetkililerinin büyük çoğunluğu Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istemekte ve Türkiye'nin, Afganistan'ın yeniden inşasında önemli rol oynayabileceği ve buna ihtiyaçları olduğunu açıklamaktadırlar. Afganistan'daki siyasi, ekonomik, güvenlik ve toplumsal durumu, Türkiye ile Taliban arasındaki ilişkilerin nasıl devam edeceği konusundaki belirsizliğini sürdürmektedir.

1. Taliban'ın Ortaya Çıkışı

Taliban'ın ortaya çıkışı Afganistan'ın çağdaş tarihinin karmaşık ve gizemli olaylarından biridir. Afganistan'da askeri hareketlerin şekillenmesinde her zaman iç ve dış faktörler olmak üzere birçok faktör rol oynamıştır. Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmeleri, partiler arası çekişmeler, iç savaşın devam etmesi, merkezi otoritenin sağlanamaması, siyasi ve ekonomik çatışmalar, milliyetçiliğin yükselmesi, ülke kaynaklarının adaletli bir şekilde bölünmemesi, kişilerin liyakata göre değerlendirilmemesi, hırsızlık ve yağmanın olağan hale gelmesi, toplumda mal ve can güvenliğinin sağlanamaması, ülkede uzun yıllardan beri savaşın devam etmesi gibi nedenler Taliban'ın ortaya çıkmasında rol oynayan önemli iç faktörler olarak sıralanabilmektedir. Başka bir ifade ile 1992 yılında iktidara gelen mücahit grupları, birbirleriyle anlaşamayıp çıkar çatışmasına girmişlerdir. Mücahit gruplar arasında meydana gelen savaşlarda Kabil kısa süre içinde yerle bir olurken merkezi hükümet

gün geçtikçe gücünü kaybetmiştir. Bu durum, silah tüccarları için de bir gelir kaynağı olmuştur. Zira her zaman savaşlarda önemli miktarda silah ve askeri teçhizat satıldığı herkesçe bilinen bir durumdur. Silah tüccarları için paranın kaynağının geliş şeklinin pek önemi yoktur (Husuri, 1996, 29). Diğer yandan, Afganistan’da askeri hareketler, dış güçlerin desteğine dayanmıştır. Afganistan’da askeri hareketler, dış güçlerin yardımları devam ettiği sürece Afganistan’ın siyaset sahnesinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Dış desteklerin sona ermesiyle bu hareketler yok olmaya mahkûm olmuşlardır. Taliban’ın ortaya çıktığı sıralarda Pakistan’ın başbakanı olan Benazir Butto, 11 Eylül olayının ardından Taliban’ın İngiltere, ABD ve Pakistan’nın ortak planı olduğunu itiraf etmiştir (Mozdah, 2003, 20).

Bazı siyaset bilimcilerine göre, Taliban, yönetimi devralmadan önce ABD, Suudi Arabistan, BAE ve Pakistan istihbarat birimleri, sık sık Taliban’ın kurucusu olarak bilinen Muhammed Ömer ve arkadaşlarıyla görüşmüş ve müzakereler yapmıştır (Balcı, 2021, 109). Bu noktada Taliban’ın, ABD’nin yanında Pakistan ve Suudi Arabistan’dan da maddi ve askeri bakımdan ciddi destek aldığını en basit haliyle Bhutto açıklamıştır. Bhutto, Londra’da gerçekleştirilen bir basın toplantısında “Taliban, İngiltere’nin fikri, Suudi Arabistan’ın maddi desteği, ABD’nin denetimi ve Pakistan’ın terbiyesiyle ortaya çıktı” şeklinde verdiği demeçle ortaya koymuştur (Sönmez vd., 2020, 63-64). Adı geçen ülkeler dışında Çeçenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelere gelen savaşçılar da Taliban arasında yer almaktaydı. Dış ülkelere gelen mali ve silah yardımları ISI aracılığıyla Taliban’a aktarılmıştır.

Daha önce işaret edildiği gibi iç savaş ile kaos ortamı ülkede hayatı, yaşanmaz hale getirmiştir. Afganistan halkı, kendilerine yeni kurtarıcı ararken, Ekim 1994’te bir askeri örgüt olarak varlığını ilan eden Taliban Kabil’e doğru ilerlemiştir (Karimi, 2017, 42). Taliban’ın hemen hemen tamamı muasır ilimlerden uzak olmanın yanı sıra dini ilimlerde de derin bilgiye sahip değillerdir (Ahmadi, 2017, 127). Afganistan’ın köylü ve bilgisiz bir kesimi, ortaya çıkıp kendilerini hak ve kendileri dışındaki her türlü düşünce, algı ve inancı batıl ilan etmiştir. Taliban Örgütü, gizemli ve bilinmeyen bir kişilik olarak bilinen Uruzganlı bir Camii imamı olan Muhammed Ömer ve birtakım arkadaşları tarafından kurulmuştur.

Muhammed Ömer, Afganistan'ın Sovyetler işgali sırasında çeşitli siyasi mücahit grupları ile Sovyetler'e karşı savaşmasına dair bilgiler mevcut ise de faaliyetleriyle ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Muhammed Ömer 1989-1992 yılları arasında Yunus Halis'in liderliğini yaptığı İslami Parti'nin alt kademelerinde savaştığına dair bilgiler mevcuttur. Arkadaşları ve takipçilerinin büyük bir kısmı, Gulbeddin Hikmetyar'ın önderliğini yaptığı "*Hizbi İslami*" bünyesinde savaşıyorlardı (Sekandarov, 2003, 29).

Diğer yandan, cihat döneminde ve iç savaşlar neticesinde Afganistan'ı terk edip Pakistan'da yerleşenler bu ülkede bulunan medreselerde okumaya özen göstermişlerdir. Bu da Pakistan'ın, medreseleri çoğaltmasına ve etkisini artırmasına neden olmuştur. Medreselerde verilen katı öğreti, köktenci eğilimlere, şiddete ve terörizme eğilimli kişiler yetişmesini de beraberinde getirmiştir (Kuloğlu, 2011, 79). Pakistan'da okumakta olan 20 bin civarında köktenci medrese öğrencilerinin Taliban'a katılmasıyla bu örgüt Kandehar ve başkent Kabil de dâhil Afganistan'ın büyük çoğunluğunu kontrol altına almayı başarmıştır (Sekandarov, 2003, 29).

Taliban'ın karşısında durmaya çalışan mücahit grupları ülkenin kuzeyinde kontrolleri altındaki bölgeleri korumak amacıyla Afganistan İslami Birleşik Kurtuluş Cephesi'ni kurmuşlardır. Pakistan, bu cepheyi küçük ve belli bir bölgeye ait olduğunu göstermek için Kuzey İttifakı olarak nitlemiştir. Tacikistan, Özbekistan, İran, Hindistan ve Rusya, Taliban'ın kuzeye ilerleyişini durdurmak ve Orta Asya'ya doğrudan tehdit oluşturmasını engellemek için bu ittifakı desteklemişlerdir (Kaya-Bayar, 2022, 153-154). Bu süreçte her ne kadar Türkiye'nin, Taliban ile görüşmelerine dair bilgiler mevcut ise de Taliban ile Türkiye arasındaki ilişkiler en düşük seviyesine inmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Taliban'ı tanımayıp Türk büyükelçiliğini Kabil'de kapatmış, Burhaneddin Rabbani yönetimini tanıyıp diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür.

2. Taliban'ın Düşünce Yapısı

Taliban, iş başına geldikten hemen sonra gerçek bir İslami düzeni kuracaklarını, ülkenin Muhammed Ömer liderliğinde altı üyelik bir şura tarafından

yönetileceğini açıklamışlardır. Taliban açıklamalarında kendileri dışındaki tüm mücahit grupları “*Şer ve Fesat*” olarak nitelemiş ve Müslüman olmadıklarını ileri sürmüştür. Taliban, köktenci ve katı uygulamalarıyla Afganistan’ı karanlık bir ülkeye dönüştürmüştür (Gürbüz, 2008, 136). Taliban düşüncesinin alt yapısını, genel olarak dini ve etnik bağlar olmak üzere iki kategoriye ayırmak mümkündür. Dini açıdan bakıldığında, bu örgütün dini düşünceleri birkaç prensip ekseninde şekillenmektedir.

1. Hükümet modeli olarak Hilafet modelinin yeniden canlandırılması,
2. Batı uygarlığı olgusuna karşı mücadele etme ve tamamen reddetmesi,
3. Selef dönemine dönüş ve dini kavramların katı yorumlanması ve
4. Kendilerini hak diğer İslami mezhepleri ve cemaatleri tekfir etmesi şeklindedir.

Etnisite konusuna gelince, Taliban mutlak ekseriyet olarak Peştunlardan oluşmaktadır. Peştunlar, etnik ve aşiret değerlerinin çok güçlü olduğu bir kabile toplumu olduğu bilinmektedir. Peştunların kabile geleneklerinden etkilenme düzeyi, Pakistan ve Afganistan’da yaşayan diğer etnik gruplardan çok daha fazladır. Afganistan’da yaşayan Peştunların “Peştunval” adı verilen ve kendilerine özel gelenekleri vardır. Taliban, Peştunların bu güçlü geleneksel ve aşiret bağları olan ve aynı zamanda kırsal ve şehir dışı halkların kalbinden bir hareket olarak çıkmış ve aşiret kültüründen etkilenmiştir. Bu nedenle, Taliban siyasetinin öne çıkan iki önemli özelliği olan şiddet ve katılık, Peştunların geleneksel kültürünün bir ürünü olarak kabul edilmektedir (Shahraki, 2022, 74). Taliban’ın inanç prensipleri ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. Taliban, kimileri tarafından Hanefi mezhebine, kimileri tarafından de Deobandi okuluna nispet edilmektedir. Bashir Ansari’ye göre, Taliban’ın inançlarının kökenleri, İslam tarihinde ortaya çıkışının işaretleri Hz. Peygamber’in zamanında kendini göstermeye başlamış ve daha sonra Hariciler olarak ün kazanmış bir gruba uyarlanabilmektedir (Ansari, 2012, 15).

Taliban, bir yandan kendilerini Hanefi olarak tanımlarken, diğer yandan siyasi güç ve yönetim sistemiyle ilgili konularda Hanefi siyasi içtihadının ilkelerine karşı hareket etmişlerdir. Bashir Ansari’ye göre, Taliban’ın din algısı yüzeyseldir.

Taliban'ın din algısı ne akılla ne rey ile ne de rivayet ile örtüşmektedir (Ansari, 2012, 32-33). Wahid Mojda de Taliban'ın kendilerini Hanefi olarak tanıtmalarına rağmen, zemin bulduğu ortam ve toplumsal sorunlara getirdiği dini çözümler yönüyle Haricilere benzediğini ifade etmektedir (Ahmadi, 2017, 128). Bazı bilim adamları, Taliban'ın fıkhi ve inançlarıyla ilgili olarak, Taliban'ın Deobandi düşünce çizgisiyle bağlantılı olduğunu söylemektedirler (Dančo-Čech, 2022, 342). Deobandi ekolu, Hindistan'ın kuzeyinde kurulan ve daha sonra Pakistan'a yayılan bir okuldur. Bu okul 1867 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı batı kültürüne karşı mücadele etmek ve Hanefi mezhebini yaymaktır. Şah Veliullah Dehlevi, Muhammed Kasım Nanutuyi ve Reşid Ahmed Ganguhi, Deobandi'nin kurucuları olarak kabul edilmektedir. Bu tarikatın destekçileri diğer mezheplere karşı düşmanca bir tutuma sahiptir (Musavi, 14 Aralık 2022).

3. Taliban'ın Kurumsal Yapısı

Taliban, kuruluşundan itibaren gizli bir terör örgütü olarak Kandehar Peştunlarının gözetiminde kalmıştır. İlk başlarda bu örgütün üç konseyi bulunmaktaydı. Taliban'ın en yüksek karar alma birimi Kandehar'da bulunan yüksek konseydi. Başkent, Kabil olmasına rağmen Taliban, Kandehar'ı yönetiminin merkezi haline getirmiştir. Hem örgütün hem de yüksek konseyin lideri Muhammed Ömer daima Kandehar'da ikamet etmekteydi. Yüksek konseyin 15 üyesi bulunmaktaydı. Bu konseyin toplantılarına üyelere ek olarak Kandehar, Helmand ve Uruzgan'dan askeri komutanlar, din adamları ve aşiret büyükleri de katılabileceklerdi. Bu konsey dışında iki konsey daha bulunmaktaydı. Bunlardan biri Kabil konseyi olarak adlandırılan bakanlar kurulu, diğeri ise askeri konseydi. Muhammed Ömer'in yakın arkadaşı ve Taliban örgütünün ikinci ismi Muhammed Rabbani, Kabil konseyi başkanıydı. Kabil konseyi, hükümetin günlük faaliyetlerine öncülük etmekte fakat atamaları Kandahar'da onaylanmaktaydı. Muhammed Ömer, silahlı kuvvetlerin başkomutanıydı. Askeri komutanlar sadece Muhammed Ömer'e rapor vermekle sorumluydular (Sekandarov, 2003, 31-32).

2013 yılında hayatını kaybeden Muhammed Ömer'in ölüm haberi iki yıl gizlenmenin ardından, 2015 yılında doğrulandıktan sonra Akhtar Muhammed

Mansur bu örgütün liderliğini üstlenmiştir. Mansur, 20 Mayıs 2016 tarihinde ABD güçlerinin Pakistan sınırlarında gerçekleştirdiği bir askeri operasyon sonucunda öldürüldükten hemen sonra yerine Hibbetullah Ahunzade geçmiştir. Ahunzade, günümüze kadar bu örgütün lideri olarak bilinmektedir (Laub-Shoib, 2014, 5). Günümüzde ise Taliban örgütsel yapıdan kurumsal yapıya geçmeye çalışmaktadır. En üst makamda Taliban'ın lideri Ahunzade, Emirü'l-Mü'mininin sıfatını taşımaktadır. Ahunzade'nin Kandehar'da ikamet ettiği iddia edilmektedir. Başbakan, iki başbakan yardımcısı ve on sekiz bakandan oluşan bakanlar kurulu lider tarafından atanmakta ve görevlerini başkent Kabil'den yürütmektedirler.

4. 11 Eylül 2001 Sonrası Olaylar ve Türkiye-Taliban İlişkileri

11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ve ardından Pentagon binası saldırıya uğramıştır (Gürbüz, 2008, 123). ABD, bu saldırıdan El-Kaide'yi sorumlu tutmuş ve Taliban'dan, Afganistan'da bulunduğu iddia edilen El-Kaide lideri, Bin Ladin'i teslim edin çağrısında bulunmuştur. Fakat siyasi ve diplomatik baskılara rağmen Taliban, bu teklife olumlu yaklaşmamış ve Bin Ladin'i teslim etmeyeceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine ABD Başkanı, George W. Bush terörle mücadele "*War on Terror*" doktrinini ilan edip ya bizimlesiniz ya karşımızdasınız "*You are either with us, or against us*" diye El-Kaide ile küresel çapta mücadele çağrısında bulunmuş ve El-Kaide Terör Örgütü'ne destek veren Taliban yönetimine son vermek için Afganistan'a askeri müdahale kararı almıştır (Karimi, 2017, 43). Nitekim ABD başkanı, Bush, 7 Ekim 2001'de, Taliban'ın Afganistan'da sığınan teröristleri teslim etme çağrısına olumsuz cevap verdiğini bu yüzden de Taliban rejimine karşı askeri operasyon düzenleyeceklerini ve Taliban tesislerini bombalamaya başlayacağını açıklamıştır (Acet-Doğan, 2017, 62).

Türkiye de NATO yükümlülükleri çerçevesinde ve BMGK'nin 1368 ile 1373 sayılı kararları doğrultusunda, terörizmle mücadele siyasetini sürdüreceğini belirtmiş ve ABD'nin izlemiş olduğu teröre karşı küresel savaş doktrinine taraf olmuştur. Fakat belirtilmelidir ki Türkiye'nin askeri katkısı muharip bir görevden ziyade lojistik hizmetler kapsamında kalmıştır (Kaya-Elik, 2020, 43-44). Taliban rejiminin devrilmesinin ardından Afganistan sadece Türkiye ile değil, birçok ülke ile

siyasi ilişkilerini genişletmiştir. Bundan sonraki süreçte Afganistan diplomasisinde yeni bir sayfa açılmış ve çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri sektörlerde dünyayla siyasi anlaşmaların kapısını açmıştır. Diğer yandan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle Türkiye doğuya yönelme politikasını genişletmiştir. Bu nedenle Afganistan, Türkiye ile yakın iş birliği politikasını izlemiştir. Bu strateji çerçevesinde Türkiye, Afganistan'ı dostu ve müttefiki olarak görmüştür (Ramazani Bunesh, 2011). Türkiye'nin bölgesel ve stratejik rolü, Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak örgütsel rolü, Türkiye'nin Orta Asya'da uluslararası düzeyde rol oynayabilmesi için Afganistan'a ihtiyaç duyması, Türkiye'nin bu durumda önemli bir aktör olduğu düşünülmektedir.

Kasım 2001'de Afganistan'ın akibeti ile ilgili Bonn Konferansı düzenlenmiştir. Afganistan'ın yeniden istikrara kavuşturulması ve yeniden inşası için yönergeler hazırlanmıştır. Bundan sonraki süreçte de farklı tarihlerde Afganistan'ı desteklemek için konferanslar düzenlenmiştir. 20 Aralık 2001'de BMGK, 1368 sayılı kararla, Afganistan'da savaş sonrası uluslararası yardımı onaylamıştır. 2002 yılında ABD, AB ve Afganistan'ın Asya'daki birçok müttefikinin katılımıyla Afganistan'nın terörle mücadele çabalarına yardımlar vadedilmiştir. Daha sonra Londra Konferansı'nda, Afganistan'ın yeniden inşası için 2010 yılına kadar 10 milyar dolar destek tahsis edilmiştir (Shahraki, 2022, 13). ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçleri, Afganistan yönetimini ayakta tutabilmek ve Afganistan kuvvetlerini desteklemek için ülkenin güvenlik güçlerini eğitmiştir. Bununla birlikte, Taliban ve diğer terör örgütleri, zaman zaman küçük çaplı saldırılar düzenlese de önemsenecek derecede varlıkları hissedilmemekteydi (Sönmez vd., 2020, 68).

Ancak daha sonra 2003 yılında Taliban, yeniden bir araya getirilmiş ve Afganistan merkezi hükümeti, NATO ve ISAF güçlerine karşı gerilla savaşı başlatılmıştır. Taliban, 2006'dan itibaren kırsal alanlarda yol kenarlarında bombalı saldırılar, pusular ve şehirlerde intihar saldırıları düzenleyerek Afganistan'ın farklı bölgelerinde kontrolü yeniden ele geçirmeye çalışmışlardır (Salahshor, 2020, 1). Taliban bu yolda diğer terör örgütleriyle dolaylı ya da doğrudan beraber hareket etmiştir (Yıldızgil, 2016, 117). BM raporuna göre, Taliban, El-Kaide'nin yanı sıra Pakistanlılar başta olmak üzere birçok silahlı örgüte koruma şemsiyesi

sağlamamıştır. “*Tebrik-i Taliban Pakistan*” ve alt grupları, “*Lashkar-i-Islam-î*”, Türkistan İslam Partisi, “*Cemaat-i Ensarullah*”, “*Jama’at al-Tevhid vel-Cihad*”, Özbekistan İslami Hareketi ve “*Hatiba İmam el-Buhari*” Afganistan’da varlığını sürdürmektedir (Kemal, 2021, 7). Pakistan, devlet olarak da ikili oynayıp uluslararası toplum ile beraber hareket etmesine rağmen çıkarlarını Taliban’ın Afganistan’da yeniden iktidara gelmesinde görmüş ki Taliban güçlerini tekrar toplamış, Pakistan’da eğitmiş ve desteklemiştir. Pakistan, Taliban’ın yeniden iktidara gelmesini kendi zaferi olarak görmektedir (Basit, 2022, 7). Pakistan, daima stratejik hedefleri için Afganistan’ın iç işlerine müdahale etmekte olup Afganistan’da milli iradeye dayalı güçlü bir hâkimiyetin kurulmasını görmek istememektedir.

Daha önce de değinildiği gibi 11 Eylül olayları sonrasında Türkiye, NATO yükümlülükleri çerçevesinde Afganistan’ın yeniden inşasına, bölgesel ve küresel terörle mücadeleden enerji güvenliğine birçok konuda uluslararası iş birliği içerisinde olmuş ve aktif diplomasi yürütmüştür. Afganistan-Türkiye arasında siyasi ilişkilerin yeniden başlamasının ardından, ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla Afganistan’ın geçici, geçiş ve daha sonra seçilen hükümet yetkililerinin Türkiye’ye ve Türk yetkilileri de Afganistan’a ziyaretler gerçekleştirip bir dizi anlaşmalar imzalamışlardır. Bonn Konferansı’ndan sonra dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 17 Aralık 2001 tarihinde Afganistan’ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Taliban sonrası, yabancı bir ülke temsilcisinin Afganistan’a yaptığı ikinci ve bir Dışişleri Bakanı’nın ise ilk ziyareti olmuştur. Dönemin Afganistan Dışişleri Bakanı, Abdullah Abdullah, İstanbul’da düzenlenen İKÖ-AB Ortak forumu vesilesiyle 12-13 Şubat 2002 tarihleri arasında Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Devlet Bakanı, Şükrü Sina Gürel, Afganistan’ın yeniden imar çalışmaları kapsamında Türkiye tarafından gerçekleştirilebilecek projelerle ilgili temas ve incelemelerde bulunmak üzere 17-20 Mart 2002 tarihlerinde Afganistan’ı ziyaret etmiştir. Afganistan Geçici Yönetim Başkanı Hamid Karzai, Bülent Ecevit’in davetine icabetle 4-5 Nisan 2002 tarihlerinde Türkiye’ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.

Türkiye ile Afganistan arasındaki din birliği, bir nebze ırk birliği ve iki ülke arasındaki ortak bölgesel çıkarlar her iki ülke açısından büyük önem arz etmektedir. Yeni dönemde Türkiye, Afganistan’ın yeniden yapılandırılması konusunda birçok

alandan yardım etmiştir. Türkiye, her yıl Afganistan'dan çok sayıda öğrenciye burs vererek Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde okumalarını sağlamıştır. Afganistan ordusunu eğitmek amacıyla her yıl belli aralıklarla Afganistan'dan Türkiye'ye subay, astsubay ve asker getirmiştir. Afganistan'ın bazı bölgelerinde Türk görev taburunun karargâhları düzenlenmiştir. Türk Hava Kuvvetleri, Kabil Havaalanı'nın yönetimini ve güvenliğini 250 personeli ile üstlenmiştir. Türkiye daha önce 2007'de üstlendiği Kabil Bölge Komutanlığı'nı 1 Kasım 2009 tarihi itibarı ile ikinci kez devralmıştır (Nimani, 2014, 15). Türkiye'nin dış yardımları, en çok TİKA tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkiye yumuşak güç politikası ile dış yardımlarını komşu ülkelere, Ortadoğu ülkelerine, Asya ve Balkan ülkelerine ve en çok da Afganistan'a gerçekleştirmektedir.

Afganistan'da artan şiddet olaylarının ardından, Afganistan-Pakistan ilişkileri kötüye giderken, iki ülke arasında diplomatik diyalogun sürmesi için Türkiye öncülüğünde üçlü süreç başlatılmıştır. Askeri olmayan ve kapsayıcı bir yaklaşım benimseyen Türkiye, Afganistan hükümeti ve komşuları arasındaki diyalogu teşvik ederek arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Türkiyenin öncülük ettiği üç ülkenin cumhurbaşkanları düzeyinde gerçekleşen sekiz zirvenin birincisi 2007'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Bundan sonra her yıl gerçekleştirilen zirvelerin farklı odak noktaları olsa da genellikle dialoglar ekonomik iş birliği, terörizmle mücadele, istihbarat, siyasi ve askeri alanlarda iş birliği, güvenlik ve eğitim konularını kapsamıştır (Kaya-Önal, 2020, 220). Türkiye, Terörle Mücadele Kanunu çerçevesinde Madde 1- (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003-4928/20 md.) şeffaf bir şekilde Afganistan'daki Talibanı terör örgütü olarak kategorileştirmiştir (Sönmez vd., 2020, 62).

2014 yılında Galler'de gerçekleştirilen NATO Zirvesi'nde konuşan Cumhurbaşkanı, Recep Tayyip Erdoğan, ISAF sonrasında Afganistan halkının yalnız bırakılmayacağını ifade etmiş ve 2015 yılında başlatılması planlanan Kararlı Destek Misyonu'nda Türkiye'nin de yer alacağını açıklamıştır. Türkiye KDM kapsamında Başkent Kabil Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığı, Hamid Karzai Uluslararası Havaalanı işletme ve kuvvet koruma hizmetleri, Kuzey Eğitim, Yardım ve Danışma Komutanlığına personel desteği sağlanması ve KDM Karargâhına

personel desteği sağlanması sorumluluklarını üstlemiştir (Kaya-Elik, 2020, 48). Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2014'te Afganistan ziyareti sırasında: “Afganistan'ın sorunları bizim sorunumuz, başarıları bizim başarıımızdır” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Nawabi, 2019, 82). Erdoğan, Afganistan Cumhurbaşkanı Gani ile Kabil'in batısında yer alan ve Türkiye'nin desteğiyle inşa edilen Faiz Muhammed Kateb caddesinin açılışını yapmıştır. Bu ziyaret sırasında Kabil ile Ankara arasında uzun vadeli siyasi, ekonomik ve güvenlik iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır (Farahmand, 2018, 2).

Afganistan ve Türkiye'nin yetkilileri, her iki ülkenin derin dostluk ve kardeşlik ilişkilerine her zaman vurgu yapmıştır. Afganistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin ve dostluğun 100. Yıldönümünde Kabil'de düzenlenen programa uzaktan katılan dönemin Dışişleri Bakanı, Mevlut Çavuşoğlu: “Afganistan hükümeti ve halkı Türkiye'nin bağımsızlık savaşı sırasında zor şartlarda yaşayan Türk kardeşlerinin yanında durmuş ve desteklemiştir. Afganistan, TBMM'yi tanıyan ilk ülkelerden biridir” ifadelerini dile getirmiştir. Çavuşoğlu devanında Türkiye'nin Afganistan'da savaşın bitmesini ve barışın sağlanması için barış sürecini destekleyeceğinin altını çizmiştir (Noori, 02 Mart 2021). Türkiye, Afganistan'a ilişkin dış politikasını Afganistan'da siyasi istikrarın ve ulusal birliğin sağlanması, kurumların güçlendirilmesi, Afganistan'da güvenliğin desteklenmesi ve Terörizmin ortadan kaldırılması yoluyla barış ve refahın yeniden canlandırılması üzerine kurmuştur (Sharan-Watkins, 2021, 2).

Türkiye'nin Afganistan'da birtakım jeopolitik ve siyasi hedefleri de bulunmaktadır. Türkiye, NATO yükümlülükleri çerçevesinde Afganistan'da varolup siyasi varlığıyla bu askeri gücüne destek sağlamak istemektedir. Genellikle ülkelerin, komşularının ötesinde bir daire çizmesi ve komşularının arkasındaki boşluğa dikkat etmeye çalışması yönündeki genel politika da önemli bir konu olup Türkiye de bu kuralın istisnası değildir. Bir diğer önemli husus da Türkiye Afganistan'ın komşusu olmadığı için hiçbir zaman toprak anlaşmazlıkları da olmamıştır. Türkiye, siyasi hedeflerinin yanı sıra ekonomik hedeflere de ulaşmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Afganistan ve Pakistan ile ticaret müzakereleri yapmıştır. Zira bu şekilde Türkiye, Afganistan ve Pakistan'a girmenin başka yollarını

da bulabilmektedir. Lapis Lazuli Koridoru, aslında Afganistan'ı Türkmenistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve son olarak Türkiye üzerinden Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlayan transit projelerden biridir. Türkiye, Afganistan'ı Batı'ya ticari bir yolla yaklaştırmaya çalışmakla ekonomik çıkarları doğrultusunda adımlar atmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye'nin Afganistan'da kültürel hedefleri de bulunmaktadır. Türkiye, Orta Asya bölgesi halkları arasında ortak ırk ve dil özelliklerini kullanarak, bir nevi siyasi birlik oluşturmaya ve Türkiye'yi daha fazla güçlendirmeye çalışmaktadır. Türkiye, Afganistan'da da bu politikayı Türk soylular üzerinden ciddiyetle sürdürmüştür (Merjani, 04 Ocak 2016). Türkiye bu hedeflerin yanısıra son yıllarda Afganistan'dan artan göç dalgasını durdurmayı da hedeflemektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, hâlihazırda 3,6 milyondan fazla Suriyeli'ye ev sahipliği yapan Türkiye'nin Afganistan'dan gelen göçmen akımına dayanamayacağını belirterek, Avrupa ülkelerinin de yeni bir göçmen dalgasından etkileneyeceği uyarısında bulunmuştur (Fraser-Gannon, 15 Ekim 2021).

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

Türkiye ile Taliban arasında tam olarak ne zaman bir iletişim ve diyalogun başladığı net bir şekilde bilinmemekle beraber, 2010 yılı başlarında Taliban liderliği ile doğrudan bir irtibatın kurulduğu, Ankara ya da Doha'da Taliban için bir siyasi temsilciliğin açılmasının konuşulduğu söylenmektedir (Sharan-Watkins, 2021, 3). Bunlar göz önüne alındığında, Türkiye'nin, Taliban'ın ve Türkiye'nin ortak dostu olan Pakistan üzerinden iletişim kurmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Türkiye, Afganistan yönetiminin kabul etmesi şartıyla Türkiye'de Taliban için siyasi bir temsilcilik açmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı, Abdullah Gül, Afganistan'ın buna karşı çıkmaması şartıyla barış görüşmelerinin yapılmasında ev sahipliği ve arabulucu olarak rol oynamak istediğini belirtmiştir (Ramazani Bunesh, 2011). Bundan sonraki süreçte Türkiye, Afganistan hükümeti ile ilişkilerinin yanısıra Taliban ile de irtibat halinde olmuştur (Khalil, 2017, 6-7).

Bazı uzmanlara göre o dönemde Türkiye'nin müzakerelere ev sahipliği yapması somut bir sonuç vermeyecekti, zira Taliban'ın üzerine etkisi olan Pakistan'ın askeri teşkilatı her ne kadar Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olsa da etkileirni paylaşmak istememekteydi (Bayram, 2014, 104-109). TÜRKSAM Direktörü, Sinan Oğan, Türkiye'nin Batılı güçler tarafından uzlaşma sürecinde rol

oynamaya teşvik edildiğini belirtmiş ve Türkiye'nin bu sürecin bir parçası olmaması gerektiğini savunmuştur. Oğan, gerekçe olarak da Taliban ile görüşmeye ihtiyaç varsa bırakın bunu batılı güçler yapsın. Bu öncelikle onların sorunudur. Bir terör örgütüyle diyalogun kapısını açtığınızda, sonuçlarıyla da yüzleşmek zorunda kalabilirsiniz şeklinde karşı çıkmıştır. Muhalefet partileri de Türk askerinin Afganistan'da varlığına daima karşı çıkmış ve hükümeti geri çekilmeyi düşünmeye çağırılmışlardır (Bayram, 2014, 104-109). Afganistan-Türkiye arasında millet olarak ilişkilerin derin ve anlamlı olduğunu gösteren bir diğer gelişme 6 Şubat 2018'de FETÖ okullarının devri konusundaki talebin Afganistan tarafından olumlu karşılanması ve FETÖ okullarının devriyle ilgili anlaşmanın imzalanmasıdır (Kaya-Elik, 2020, 50). Bu kapsamda, Afganistan devleti okulları Türkiye Maarif Vakfı'na devretmiştir.

6. Uluslararası Güçlerin Afganistan'dan Çekilmesi ve Türkiye-Taliban İlişkileri

2011-2016 yılları arasında NATO güçleri Afganistan'dan çekilme kararı alıp kısmı tahliye edilmişlerdir. ABD askerlerinin büyük bir kısmı 2014'te Afganistan'dan ayrılmışlardır. ABD Başkanı, Barack Obama 2014'te bir açıklamasında NATO askerleri ve askeri ekipmanlarının Afganistan'dan ayrıldığını, Taliban ve diğer terör örgütlerine karşı mücadelede Afganistan'a danışma ve yardım etme görevini üstlenmek için 9800'ü ABD askeri olmak üzere toplam 13 bin NATO askerinin, kalacaklarını bildirmiştir (Laub-Shoib, 2014, 7). Taliban hem siyasi hem de askeri faaliyetleri kapsamında 2013'te Katar'ın başkenti Doha'da siyasi bir ofis açmayı başarmıştır. Afganistan Cumhurbaşkanı, Karzai buna tepki gösterdiyse de bir işe yaramamış, Taliban, ABD ile görüşmelerini sürdürmüştür (Derman-Haya, 2014, 10).

ABD hükümeti, resmi olarak 2018'den itibaren Taliban ile Katar'da müzakerelere başlamış ve bu müzakereler 29 Şubat 2020'de imzalanan bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma Doha Anlaşması olarak da bilinmektedir. ABD ile Taliban arasında imzalanan bu anlaşmanın siyah ve bilinmeyen sayfaları olmasına rağmen Taliban açık bir şekilde kontrolü altındaki bölgelerde, El-Kaide dâhil tüm

terör örgütlerin faaliyetlerine engel olacaklarını taahhüt etmiştir (Sönmez vd., 2020, 70-71). Eylül 2020’de Doha Anlaşmasına dayanarak Afganistan hükümeti ve Taliban arasında barış müzakereleri başlamıştır. Doha Anlaşması kapsamında Afganistan hükümeti iyi niyetini göstermek için 5.000’den fazla Taliban esirlerini tekrar savaş alanına dönmeleri kaydıyla serbest bırakmıştır. Afganistan Ulusal Güvenlik Konseyi’ne göre, serbest bırakılan mahkûmların çoğu tekrar savaş alanına dönmüş ve Taliban’ın güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır (Shahraki, 2022, 14-15).

2021’in başlarında Pentagon yetkilileri, ABD’nin Afganistan’ı Taliban’a karşı desteklemeye devam edeceğini söylediler de ABD başkanı, Joe Biden, “ABD’nin Afganistan’a müdahalesi demokrasiyi tesis etmek için değil, terör örgütü olan El-Kaide ile savaşmak ve kökünü kazımak içindi. Buna başarılı olduğumuz için ABD’nin Afganistan topraklarında kalmasına gerek kalmamıştır” şeklinde açıklama yapmıştır. Bush yönetimi altında ABD, Afganistan’da bir ulus inşa etme vizyonuyla değil, Donald Rumsfeld’in de ifade ettiği gibi, ne pahasına olursa olsun terörlere mücadele etmek olmuştur (Lakhdar, 2022, 13). Biden, selefi Trump’ın bitmek bilmeyen bir savaştan çekilme iradesine uyarak çekilme kararı almış ve askerlerini geri çekmiştir.

Doha Anlaşması’ndan sonra Taliban, güçlerini neredeyse Afganistan’ın her yerine müdahale edilmeden sevk etmeyi başarmış ve ABD güçlerinin Afganistan’dan çekilmesinin hemen ardından Afganistan genelinde geniş çaplı saldırılara başlamış ve sonunda yönetimin Taliban’a teslim edilmesine neden olmuştur (Shahraki, 2022, 14-15). ABD ve yandaşları dünyaya terör örgütü destekçisi olarak tanıttığı bir yapıyla Katar’da gizli görüşmeler yapıp anlaşmış ve Afganistan halkını insanın içini burkan ve insanı, insanlığından utandıran çaresiz görüntülerle baş başa bırakmıştır (Balcı, 2021, 111).

Taliban korkusundan Afganistan halkı ne yapacaklarını şaşırmışlardır. Tahliye sırasında yaşları 17 ile 18 olan iki kardeş daha önce denenmiş Taliban vahşetinden kaçmak için ABD’ye ait kargo uçağının tekerleklerine yapışarak ülkeden kaçmaya çalışırken yüzlerce metre yükseklikten aşağıya düşerek hayatlarını

kaybetmişlerdir. Bu olay canlı yayın sırasında tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşmiştir. Afganistan'da gerçeği bilinmeyen olaylar gerçekleşmektedir. El-Kaide'nin lideri Zevahiri'nin Temmuz 2022'de Kabil'de bir Amerikan insansız hava aracı tarafından düzenlenen saldırı sonucunda öldürülmesi, Taliban ile El-Kaide terör örgütü arasındaki ilişkinin sanıldığından daha derin olduğunu göstermektedir (Basit, 2022, 10; Shahid, 26 Eylül 2022).

Taliban güçlerinin bu sefer daha güçlü ekipmanlarla yeniden ülke yönetimini elinde bulundurması, Afganistan'ın daha fazla parçalanmasına sebep olabilmektedir. Taliban tekrar yönetimi elinde bulundurmakla etniksel, mezhepsel ve ideolojik ayrımcılık gibi konuları körüklemektedir. Taliban'ın bu yaptıkları toplum bireyleri arasındaki dayanışma ve etkileşimi ortadan kaldıracaktır. Öte yandan Taliban ile anlaşma imzalayan ABD de dâhil, uluslararası topluluklar Taliban'ı günümüze kadar tanımayıp bu örgütü, terörün bir sembolü olarak kabul etmektedir. Günümüze kadar dünyanın hiçbir ülkesi Taliban ile resmi bir etkileşime girmemiştir.

Taliban, 15 Ağustos 2021'de Gani'nin ülkeden kaçmasının ardından başkent Kabil'e girmiş, Pençşir ve Bağlan ilinin Andarab ilçesinin bir kısmı dışında tüm Afganistan'ı teslim almıştır. Taliban, Pakistan'ın doğrudan müdahalesiyle 5 Eylül 2021 gecesinde Pençşir'e yapılan ağır saldırıda bu ili de ele geçirmiştir. Nitekim ABD Merkez Komutanlığı'nın (CENTCOM) yayımladığı bir bildiriye Pençşir'e yapılan saldırıda Pakistan'a ait 27 helikopter, SİHA'lar ve özel harekât kuvvetlerinin de katıldığı yer almıştır (Horasanlı, 2021, 1-2).

Türkiye, uluslararası güçlerin Afganistan'dan çekilmeden önce de Afganistan halkının yanında olmaya devam edeceğini vurgulamıştır. Türkiye 2004 yılından bugüne Afganistan'ın kalkınmasına 1,1 milyar ABD doları yardım yapmış aynı zamanda Afganistan'ın kalkınmasına yönelik 2021-2022 dönemi için 75 milyon ABD doları yardım taahhüt etmiştir (Kaya-Elik, 2020, 52). Türkiye, bir NATO üyesi olarak Afganistan'da görev yaptığı sıralarda ağır saldırılara maruz kalmamıştır. Türkiye bunu bir nevi Taliban'ın yeşil ışığı ve bir Müslüman ülkesi olarak Taliban ile Batı arasındaki bağlantıyı sağlayabilecek düzeyde olduğunu düşünmüştür (MacGillivray, 06 Eylül 2021). Afganistan'da iktidarın Taliban'a teslim edilmesiyle

Türkiye resmi bir şekilde Taliban'la görüşebileceğini ileri sürüp Kabil Havaalanı'nın kontrolünde Türkiye'nin rol üstlenmek istediğini açıklamıştır. Buna karşılık Taliban, kalkınma projelerinde Türkiye'ye ihtiyaç duyacağını, fakat Kabil Havaalanı'nın kontrollü konusunda iş birliğini kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. 12 Ekim 2021'de gerçekleşen olağanüstü G-20 zirvesinde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Taliban'ı kapsayıcı bir hükümet oluşturmaya yönlendirmeliyiz" ifadesini kullanmıştır (Horasanlı, 2021, 4).

Erdoğan, Türkiye'nin Kabil havaalanını Katar ve BAE ile işletmeyi teklif ettiğini ve Taliban'ın cevabını beklediğini söylemiştir (Şahinkaya, 12 Ağustos 2022). 7 Temmuz 2022'de Reuters haber ajansı, müzakere heyetinden alıntı yaparak, Taliban'ın Afganistan'daki tüm havaalanlarını BAE'ye devretmeye yakın olduğunu bildirmiştir (Şahinkaya, 12 Ağustos 2022). Nitekim böyle de olmuş ve Taliban Afganistan havaalanlarının işletmesini BAE'ye devretmiştir. Erdoğan, daha sonra 15 Ekim 2021'de İstanbul'da Cuma namazı çıkışında Türkiye'nin Afganistan halkına her türlü yardıma hazır olduğunu söylemiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı, Taliban'ın Türkiye ile ilişkilerde dürüst bir duruş sergilemesi gerektiğini vurgulamıştır (Ufuqnews, 16 Ekim 2021).

Türkiye Taliban'ı resmi olarak tanımasa da iktidarın Taliban'a teslim edilmesinin ardından Afganistan'la etkileşimini devam ettirmiştir. Bazı analistlere, göre Türkiye, Afganistan'da iç popülerliğini artırmak için aktif kamu diplomasisi uygulamaktadır (VOA Dari, 13 Ağustos 2022). Türkiye diplomatik sistemi de medya kameraları önünde Taliban ile ilişkileri sıcak tutmadığını, görünürde soğuk davranmayı tercih ettiğini, fakat perde arkasında ise Talibanı sıcak karşılamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 13.10.2021'de Endonezya Dışişleri Bakanı ve birçok ülkenin büyükelçileriyle ayrı toplantılarda bulunurken, Taliban yetkilileriyle görüştüğüne dair haber yayınlanmamıştır. Türkiye diplomatik sisteminin Talibanı ilk resmi temasta, bakanlar düzeyinde bir toplantıyla sınırlı kalmayı tercih ettiği açıktır (Cumhuriyet, 14 Ekim 2021).

Türkiye'nin içinden de bazı cemiyetler Türkiye'nin Taliban ile ilişkilerinin geliştirmesini istemektedir. Nejat Özden, ASSAM'da yayınladığı bir yazıda

Türkiye'nin Taliban ile ilişkileri canlandırılmalıdır. Bu ilişkiler, Türkiye, Azerbaycan, Katar, Malezya ve Endonezya ekseninde geliştirilmeli ve bu eksen bilahere Türk Devletler Topluluğu eksenine taşınmalıdır. Öte yandan İslam İşbirliği Teşkilatı bile Taliban yönetimini tanımamaktadır. Türkiye, bu konuda çaba sarf etmelidir şeklinde savunmuştur (Özden, 23 Aralık 2022). Bazı uzmanlar Türkiye'nin Afganistan'da Taliban ile ilişkilerini, ABD ile gerilen ilişkileri geliştirmek ve Afganistan'dan Türkiye'ye mülteci akımını engelleme yönünde olduğunu savunmaktadır (Bateman, 03 Eylül 2021).

Taliban iktidara gelmeden önce de Kabil havaalanının güvenliğinin Türkiye tarafından sağlanmasına ve Türk askerlerinin Afganistan'da varlığına devam etmesine karşı çıkmışlardır. Taliban 13.07.2021 yayınladıkları 370. bildiri ile Türkiye'ye açık ve net bir şekilde uyarıda bulunmuştur. Türkiye'nin ABD ile anlaşma halinde Afganistan'da asker bulundurma niyetine tepki olarak sekiz maddelik bir bildiri yayınlamıştır.

1. Taliban'ın ve Afganistan halkının, Türkiye Müslüman halkıyla tarihi, kültürel ve dini bağı vardır. İşgalin uzatılması, ülkemizde Türk yetkililere karşı kin ve düşmanlık duyguları uyandıracak ve ikili ilişkilere zarar verecektir.
2. Türk liderliğinin kararının yanlış yönlendirilmeyle alınmış bir karar ve egemenliğimizin ve toprak bütünlüğümüzün ihlalidir. Taliban, Türkiye ve Afganistan milletleri arasında sorunlara yol açacağı için bu kararı en güçlü şekilde kınar. Türk yetkilileri, her iki ülke için de bu karardan geri dönmeye şiddetle davet ediyoruz.
3. Memleketimizde herhangi bir ülkenin güçlerinin varlığını sürdürmesini hangi bahaneyle olursa olsun "işgal" olarak algılayın ve işgalcilere Hicri Takvimle 1422 yılında bin 500 önde gelen İslam âliminin yayınladığı fetvanın temellerine göre muamele edilecektir.
4. Müslüman Türk halkına ve onun yetkin siyasetçilerine bu karara karşı seslerini çıkarmaları çağrısını yapıyoruz, zira bu ne Türkiye'nin ne de Afganistan'ın yararına olmamakla birlikte tam tersine yalnızca iki ülke arasında sorunlara neden olacaktır.
5. Karşılıklı olarak tüm ülkelerle iyi ve olumlu ilişkiler yürütme politikası

sürdürmekteyiz. Ne başkalarının ilişkilerine müdahale ederiz ne de ilişkilerimize müdahale edilmesine izin veririz.

6. Türk yetkililere, yanlış kararlar almak yerine, genel kabul görmüş ilkeler ışığında olumlu ve iyi ilişkiler sürdürmenin birbirimize iş birliği eli uzatmanın, ortak zorluklar ve çıkarlar için ortak anlayış ve tutum benimsemenin daha iyi olduğunu hatırlatırız.
7. Türk yetkililerle bir süredir temas halindeyiz ve onayımız olmadan böyle tek taraflı bir karar almayacaklarını garanti ettikleri birçok toplantı yaptık. Bu son kararları kendi sözlerini ihlal etmektir.
8. Türk yetkilileri kararlarını gözden geçirme konusunda başarısız olur ve ülkemizi işgal ederse Taliban ve Afganistan ulusu dini, vicdani ve vatanseverlik görevi olarak, tıpkı 20 yıl süren işgale karşı durdukları gibi onlara da karşı duracaktır. Bu durumda bunun sonuçlarının tüm sorumluluğu başkalarının işlerine karışanların ve yanlış kararlar alanların omuzlarında olacaktır (Acir, vd., 25 Mart 2023).

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

Taliban'ın yayınladığı bu bildirin 7. Maddesinde “Türk yetkililerle bir süredir temas halindeyiz ve birçok toplantı yaptık” ifadeleri Türkiye ile Taliban'ın uzun süredir irtibat halinde olduklarının bir göstergesidir. Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahid, 21.07.2021 tarihinde Türkiye'nin “TRT” kanalına verdiği bir röportajda, Taliban'ın Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediğini ve Afganistan'da barışın İslam ülkelerinin desteğiyle sağlanmasını istediğini fakat Taliban'ın, Türkiye'nin Kabil Havaalanı'nın güvenliğini sağlamak istemesine tolerans göstereceği anlamına gelmeyeceğini açıklamıştır (Donya-e-Eqtisad, 21 Temmuz 2021). Taliban yetkililerinden Suheyl Şahin, Reuters ile yaptığı raportajda Türk askerlerinin çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Şahin, Türkiye'nin NATO güçlerinin bir parçası olduğunu ve ABD'yle 2020'de imzaladıkları anlaşma uyarınca çekilmesi gerektiğini söylemiştir (Acir, vd., 25 Mart 2023).

Taliban yetkilileri Türkiye ile ilgili görüşlerini defalarca dile getirerek, Türkiye'den çeşitli sektörlerde iş birliği talebinde bulunmuştur. Taliban'ın Katar'daki siyasi sözcüsü, Mohammad Naeem Wardak, Anadolu Haber Ajansı'nın özel bir raportajında Türkiye'nin Afganistan'ın yeniden inşasında önemli, yapıcı ve

olumlu rol oynayabileceğini ve buna ihtiyaçları olduğunu vurgulayıp iki ülke arasındaki ilişkilerle ilgili, İslam'ın ilkeleri ve her iki ülkenin çıkarlarının esas olduğunu belirtmiştir. Bu iki konu üzerinden Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istiyoruz şeklinde açıklama yapmıştır (Topçu vd., 25 Mart 2023). Buna karşılık Türkiye, Taliban'ın yabancı güçlerin Afganistan'dan çekilmesine ilişkin belirlediği son tarihi olan Ağustos 2021'den önce güçlerini Afganistan'dan çekmiştir.

Daha sonra Taliban'ın sözde Başbakan yardımcısı Abul Kebir, Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Cihad Erginay ile yaptığı görüşmede Afganistan'ın, Türkiye'nin yardımına ihtiyacı olduğunu belirtip Türkiye'nin Afganistan'a daha fazla yatırım yapmasını istemiştir (Anadolu Ajansı, 27 Kasım 2021). Taliban'ın Dışişleri Bakanı, Muttaki 11-13 Mart 2022 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen Diploması Forumu'na katılmış ve Çavuşoğlu ile bir araya gelerek, ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve Kabil Havaalanı dâhil olmak üzere Afganistan'daki diğer Havaalanları için teknik iş birliği talep etmiştir. Antalya Diploması Forumu, Taliban heyetinin hem uluslararası bir forumda ilk katıldığı önemli bir forumdur hem de Türkiye'nin dışişleri bakanları seviyesinde Taliban ile ilk görüşmesidir (BBC, 13 Mart 2022). Bu da Türkiye'nin Taliban'la iletişim konusunda diğer ülkelere göre biraz daha cesur ve pervasız davrandığını göstermektedir. Türkiye, Afganistan'da pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Türkiye, ülkede yeni gerçeklerin ortaya çıktığının altını çizmiş ve ilgili tüm aktörlerle iletişimi açık tutarak buna göre ilerleyeceğini söylemiştir (Daily Sabah, 22 Kasım 2022).

15-16 Ekim 2022 tarihleri arasında Diyarbakır'da Âlimler ve Medreseler Birliği öncülüğünde düzenlenen “Âlimler Buluşması”na katılan Taliban sözcüsü Mücahid, Türkiye ile ilişkilere değinerek, Afganistan ile Türkiye'nin tarihi, kültürel ve dini ilişkilere sahip dost ülkeler olduğunu söylemiştir (Altaş, 17 Ekim 2022). Taliban'ın Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Abdul Ghani Baradar 10 Ağustos 2023 tarihinde Türkiye'yi ziyaret edip Türkiye dışişleri bakanı Hakan Fidan ile görüşüp resmi kaynaklara göre ticari ve bölgesel işbirliği konularını görüşmüştür. Halihazırda Türkiye ile Taliban ilişkilerinin hangi düzeyde olduğu kesin bir şekilde bilinmemek ile Türkiye, Kabil büyükelçiliği, Mezar-i-Şerif ve Herat Başkonsoloslukları başta olmak üzere Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Diyanet

İşleri Başkanlığı'na bağlı Diyanet ofisleri ve ülkede hizmet veren çok sayıda Maarif Okulları vasıtasıyla Afganistan'da yumuşak güç uygulamaktadır (Hajimineh vd., 2020, 159).

Philadelphia'daki Dış Politika Araştırma Enstitüsü'nün araştırma direktörü Aaron Stein, "Ankara, kendisini bir dünya oyuncusu olarak görmekten hoşlanıyor ve bu nedenle Afganistan'a katılan vakıflarının ve eğitim araçlarının olması, aktif bir dış politikası olduğunu göstermek için iç siyasette iyi bir onay aracıdır" demiştir (Şahinkaya, 12 Ağustos 2022). Ayrıca, Türkiye kendisini Afganistan'ın geleceğine yön veren ülkeler arasında görmek istemektedir (Özel, 17 Ağustos 2021). Taliban Dışişleri Bakanlığı 28.02.2023 tarihinde Taliban temsilcisinin İstanbul'daki Afganistan Başkonsolosluğu'nda resmen göreve başladığını duyurmuştur (İsna News, 28 Şubat 2023). Türkiye, konu ile ilgili herhangi bir açıklama yapmasa da Afganistan'ın İstanbul Başkonsolosluğu yardımcısı Taliban tarafından atanmış ve Taliban'ı temsil etmektedir.

Taliban, iktidarı teslim aldığından beri Afganistan halkına verdiği sözlerin arkasına durmamış Afganistan'ı yeniden karanlık bir döneme sürüklemiştir. Taliban ilk başta ülke çapında genel af ilan edip Cumhuriyet döneminde ordu, polis ve istihbarat başta olmak üzere uluslararası kurumlarla çalışanlara herhangi bir cezalandırmanın söz konusu olmayacağını açıklamıştır. Fakat gerçekler bunun terisini göstermekte ve Taliban'ın verdiği hiçbir söze ve açıklamaya bağlı kalmadığını göstermektedir (Türksam, 30 Ağustos 2022). Günümüzdeki Afganistan, 2001 yılındaki müdahalenin ardından ortaya çıkan durum ile kıyaslandığında, daha az güvenlik, daha çok yolsuzluk, artan uyuşturucu ticareti ve geleceğe dair bir belirsizlik ortamı ile karşı karşıya olduğu bilinmektedir (Çiftçi, 2020, 75).

Taliban'ın savaş taktiklerine bakıldığında da Orta Çağ savaş yöntemlerini uyguladığı gözlemlenmektedir. Nitekim Daykundi ve Pençşir gibi vilayetlerde elde ettiği bölgelerden Peştun olmayan etnik yapıları göç ettirerek yerine Peştunları yerleştirmesi buna somut birer örnek oluşturmuştur (Horasanlı, 2021, 5). ABD, Taliban ile uzun süren müzakereler neticesinde anlaşmış ve Afganistan'dan çekilmiştir. ABD, Taliban'a emirlerini dinleme karşılığında 1,7 milyar dolar desteklemesine ek olarak BM

yardımlarını yöneterek Taliban'ı kontrol altında tutmaktadır (Özden, 23 Aralık 2022). Dolayısıyla, Taliban'ın ABD, tarafında iktidara getirildiği rahatlıkla söylenebilmektedir.

SONUÇ

Afganistan-Türkiye, derin tarihi ve kültürel bağlara sahip iki ülke olarak uzun yıllardan beri birbirleriyle irtibat halindedir. Fakat bu iki ülkenin resmi ilişkileri 1 Mart 1921’de dostluk anlaşmasının imzalanması ile başlamıştır. Afganistan, her zaman Türkiye’yi dost ve kardeş ülke olarak görmüş ve Afganistan dış politikasında önemli yer tutmuştur. Aynı şekilde Afganistan da Türkiye’nin dış politikasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu iki ülke birbirlerini dört mevsim dostu olarak görmüştür. Her iki ülkenin pek çok dini ve kültürel ortaklıkları, ilişkilerin her zaman sıcak ve yakın olmasına neden olmuştur. Zaman zaman devlet politikalarının farklı olmasına rağmen, Afganistan-Türkiye halklarının ilişkileri tarihin farklı dönemlerinde yakın ve dostane olmuştur. 1994’te Taliban’ın ortaya çıkmasından sonra her ne kadar Türkiye’nin Taliban ile görüşmelerine dair bilgiler mevcut ise de Türkiye, Taliban rejimini tanımamıştır. Türkiye, 2001 ile 2021 yılları arasında NATO yükümlülükleri çerçevesinde terörle mücadele siyasetini sürdürmüş ve teröre karşı küresel savaş doktrinine taraf olmuştur. Ancak Türkiye’nin sergilediği politika askeri ve muharip görevden ziyade yumuşak güç ve lojistik hizmetler kapsamında kalmıştır.

Türkiye ile Taliban arasında tam olarak ne zaman bir iletişim ve etkileşimin başladığı kesin bir şekilde bilinmemekle beraber, 2010 yılında Türkiye'nin Taliban liderliği ile doğrudan irtibat kurduğu söylenmektedir. Türkiye Taliban'la doğrudan temas kurmak ile demokrasi ve barış sürecindeki esas tutumu Afganistan hükümeti ile güçlü ilişkilere devam etme yönünde olmuştur. Türk yetkilileri, zaman zaman Türkiye'nin Afganistan'da hiçbir gizli gündemi veya oyununun olmadığını vurgulamıştır. Nitekim Türkiye barışı destekleme hareketlerine katkı sağlamakla birlikte, hiçbir zaman kinetik operasyonlara müdahil olmamış; Türk birlikleri sorumluluk sahası dışında, mayın temizleme, terörle mücadele ve uyuşturucu ile mücadele faaliyetlerinde görev almamışlardır. Bu yüzden de pek çok NATO üyesi ülkenin aksine, 20 yıllık varlığında yok denecek kadar Taliban'ın saldırısına uğramıştır.

ABD yetkilileri, NATO'nun Afganistan'da barışı ve demokrasiyi sağlamak için gelmediğini, terör örgütü olan El-Kaide ile savaşmak ve kökünü kazımak için geldiğini ve buna başarılı olduğu için ABD'nin ve NATO'nun Afganistan topraklarında kalmasına gerek kalmadığını açıklayarak Afganistan yetkililerin iş birliği ile gizli bir anlaşma neticesinde 2021 yılında Afganistan'ın kontrolünü hiçbir müdahaleye izin vermeden Taliban'a teslim etmiştir. 15 Ağustos 2021'de Afganistan'ın Taliban'a teslim edilmesinden sonra Türkiye, Afganistan'a tamamen sırt çevirmeyip Afganistan'da stratejik hedefleri doğrultusunda aktif kurumları vasıtasıyla faaliyet göstermekte ve Afganistan'da yumuşak güç politikası uygulamaktadır. Uluslararası güçlerin Afganistan'dan çekilip iktidarı Taliban'a teslim etmesinden sonra Türkiye, Kabil Uluslararası Havalimanı'nın işletmesini ve güvenliğini sağlamak istediğini ve bu yönde müzakereler sürdürdüğünü açıklamıştır. Buna karşı Taliban yetkilileri Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediklerini fakat Türkiye'nin Kabil Havaalanı'nın güvenliğini sağlamak istemesine ve Türkiye'nin askeri varlığının devam etmesine karşı çıkmışlardır. Taliban yetkilileri, Türkiye'nin Afganistan'ın yeniden inşasında önemli, yapıcı ve olumlu rol oynayabileceğini ve buna ihtiyaçları olduğunu vurgulayıp iki ülke arasındaki ilişkilerin, İslam'ın ilkeleri ve her iki ülkenin çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.

Türkiye'nin, stratejik hedeflerine bağlı olarak Taliban ile diyalogun sürdürülmesinin yanlısı görüşlerin yanı sıra karşıt görüşler de mevcuttur.

Türkiye'nin Taliban ile ilişkilerinin yanlısı görüşlerin gerekçesi, Taliban ile diyalogun sürdürülmesinin ve onları uluslararası topluma entegre etmenin, Afganistan'da istikrarı sağlama ve insan haklarını iyileştirme çabalarına yardımcı olabileceğini, Taliban'ın Afganistan'da önemli bir güç haline geldiğinden, Türkiye'nin Afganistan halkı ile iletişim kurma ve onları destekleme amacıyla Taliban ile ilişkiler kurması gerektiğini, Türkiye'nin, bölgesel istikrarın önemli bir savunucusu olarak Taliban ile diyalogu sürdürerek bölgesel istikrara katkı sağlayabileceğini savunmuşlardır. Türkiye'nin Taliban ile ilişkilerinin karşıtları ise Taliban'ın hem geçmişte hem günümüzde insan hakları ihlalleri ve baskıcı uygulamaları nedeniyle hiçbir ülke Taliban ile resmi ilişki kurmayı kabul etmemiştir. Türkiye'nin de uluslararası topluluklar ile beraber hareket etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Taliban, terörizmin destekçileriyle bağlantılı olarak kabul edilmektedir ve bu nedenle Türkiye gibi ülkelerin, terörizmle mücadelede sıkı bir politika izlemesi gerektiği vurgulanmıştır. Taliban ile ilişki kurmanın Türkiye'nin uluslararası itibarına zarar verebileceğini ve Türkiye'nin müttefikleriyle sorunlara yol açabileceğini düşünenler de mevcuttur.

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

Karmaşık bir örgüt yapısına sahip olan Taliban'ın Türkiye ile ilişki kurma konusunda, liderler, gruplar ve bireyler arasında değişkenlik göstermektedir. Köktencilik düşüncesiyle beslenen Taliban gibi bir örgütün Türkiye gibi laik bir ülkeye tutumu genel olarak olumsuzdur. Taliban'ın içinden, bazıları ılımlı yaklaşım benimserken bazıları sert tepki göstermektedir. Taliban'ın içinden bazı liderleri, hiçbir ülke tarafından tanınmadığı için ve buna ihtiyaçları olduğu için Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurmanın veya iş birliği yapmanın, Afganistan'ın yeniden inşası ve istikrarı için faydalı olabileceğini ileri sürmekte ve Türkiye gibi ülkelerin, Afganistan'daki insani yardım ve kalkınma projelerine katkı sağladığını söylemektedirler. Taliban'ın içinden Türkiye ile ilişkilerine karşı olanlar, radikal İslamcı bir ideolojiye sahip olduğu ve Türkiye gibi laik bir ülkeye karşı ideolojik olarak karşı çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle bazı Taliban üyeleri, Türkiye ile ilişki kurmayı reddetmektedirler.

Taliban, tarihsel olarak terör örgütleri ve diğer radikal gruplarla bağlantılıdır. Bu nedenle, insan hakları ve kadın hakları konularında daha ilerici bir tutum benimseyen Türkiye, Taliban ile ilişkilerini çok taraflı bir diplomasi çerçevesinde sürdürmesi, Afganistan'ın istikrarına katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Fakat Türkiye, Taliban ile ilişkilerinde daha iyiyimser davranmaktadır. Türkiye, Taliban ile olan diplomasiyi ve diyalogu şeffaf bir şekilde uluslararası toplumla paylaşması, Taliban'ın daha sonraki tutum ve uygulamaları Türkiye'nin itibarına zarar vermesi açısından da önem arz etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Taliban'ın terör örgütleriyle bağlantılarını, insan hakları ihlallerini ve kadın hakları ihlalleri gibi önemli konuları göz önünde bulundurarak gelecek vizyonunu düşünerek Taliban ile ilişkilerini gözden geçirmesi ve düzenlemesinde fayda vardır.

KAYNAKÇA

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

- Acet, G. S., Doğan, F. “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17/33, 2017, 59-76.
- Acir, B., “Afganistan’da Neler Oluyor?”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Erişim 25 Mayıs 2023, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/afganistan-da-neler-oluyor>
- Ahmadi, A. “Dinsel Şiddet’in Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26/1, 2017, 117-132.
- Altaş, G. “Afganistan Hükümet Sözcüsü Mücahid, İlk Kez Independent Türkçe’ye Konuştu: Kürt Meselesine Dâhil Olmak İstemiyoruz!”, Independent Türkçe, Yayın 17 Ekim 2022, Erişim 23 Mayıs 2023, <https://www.indyturk.com/node/564886/haber/afganistan-h%C3%BCK%C3%BCmet-s%C3%B6zc%C3%BCs%C3%BCm%C3%BCcahid-ilk-kez-independent-t%C3%BCrk%C3%A7e-konu%C5%9Ftu-k%C3%BCrt>
- Anadolu Ajansı, “Taliban, Afghanistan Needs Türkiye’s Support”, Yayın 27 Kasım 2021, Erişim 26 Mayıs 2023, <https://www.aa.com.tr/fa>
- Ansari, B. A. The Taliban’s Religion, 1. Basım, 2012.
- Balci, A. “Taliban’ın Dünü ve Bugünü”, Demokrasi Platformu Dergisi, 10/35, 2021, 102-117.
- Basit, A. “Af-Pak : One Year Since the Taliban’s Return to Power”, Counter Terrorist Trends and Analyses, 14/4, 2022, 7-15, <https://research.ebsco.com/c/ih3yxv/viewer/pdf/tonshbqspv>
- Bateman, T. “Afganistan’da Taliban’la Temastaki Türkiye ve Katar için Fırsatlar ve Riskler Neler?”, BBC News Türkçe, Yayın 03 Eylül 2021, Erişim 21 Mayıs 2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58426284>
- Bayram, Çubuk C. “Türkiye’s Role in Afghanistan in The Post 9/11 Era”, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, 2014.

- BBC, “The Foreign Minister of the Taliban Asked for Development of Relations With the Republic of Türkiye”, Yayın 13 Mart 2022, Erişim 25 Nisan 2023, <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60727517>
- Cumhuriyet, “Taliban Heyeti VIP’den Geçti, Ankara’ya Geldi”, Yayın 14 Ekim 2021, Erişim 25 Nisan 2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/son-dakika-taliban-heyeti-ankaraya-geliyor-1876697>
- Çiftçi, S. “Amerika’nın Yeni Savaşı: Taliban’in Önlenemez Yükselişi ve Afganistan’da Devlet İnşasının Sınırları”, Ortadoğu Analiz, 2/22, 2020, 74-81.
- Daily Sabah, “Taliban Wants Brotherly Relations With Türkiye”, Yayın 22 Kasım 2022, Erişim 24 Mayıs 2023, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/taliban-want-brotherly-relations-with-turkey-shaheen>
- Dančo, J., Čech, E. “An Analysis of the Iran-Afghanistan Relations after the Taliban Takeover of 2021”, Studia Politica, 22/2, 2022, 333-355, <https://discovery.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=bad2ce7e-a89e-3abc-8b01-ba39791b81af>
- Derman, G. S., Haya, B. “11 Eylül Sonrası Afganistan’daki Güvenlik Sistemi”, Akademik Bakış Dergisi, 41, 2014, 1-16.
- Donya-e-Eqtesad, “Taliban: Afghanistan Needs an All-Encompassing Islamic State/Protection of Kabul Airport is the Responsibility of Afghanistan’s People, Not Türkiye”, Yayın 21 Temmuz 2021, Erişim 26 Mayıs 2023 <https://donya-e-eqtesad.com>.
- Farahmand, S. “Türkiye is a Desirable Actor in Afghanistan”, Etilaatroz, Yayın 18 Eylül 2018, Erişim 26 Nisan 2023, <https://www.etalatroz.com/wp-content/uploads/2014/09/Vol-687.pdf>
- Fraser, S., Gannon, K. “Afghan Taliban Delegation in Türkiye for High-Level Talks”, The Diplomat, Yayın 15 Eylül 2021, Erişim 26 Nisan 2023, <https://thediplomat.com/2021/10/afghan-taliban-delegation-in-turkey-for-high-level-talks/>
- Gürbüz, B. Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide, Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Hajiminek, R. vd. “Explaining Turkey’s Cultural Diplomacy in Afghanistan During the AKP Era”, Iranian Review of Foreign Affairs, 11/1, 2020, 143-172.
- Horasanlı, İ. “Taliban ve Afganistan’ın Geleceği”, ULİSA, 1-7, 2021, <https://aybu.edu.tr/GetFile?id=8be95e59-b131-4f1d-80e3-a36a27324c94.pdf>
- Husuri, A. “The Taliban; Supporters and Purposes”, Gozaresh, 1996, 28-29, <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/482973>
- Isna News, “Taliban: Our Representative Officially Started His Work in the Consulate General of Afghanistan in Istanbul”, 28 Şubat 2023, Erişim 25 Mayıs 2023, <https://www.isna.ir/news/1401120906749>
- Karimi, N. Afganistan’da Gençlerin Siyasete Katılımı, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kaya, G., Elik, S. “Türkiye- Afganistan Siyasi İlişkileri, 1921-2021: Yüzyılı Aşan Özel Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5/1, 2020, 35-59.
- Kaya, M., Önal, K. “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Türkiye-Afganistan İlişkileri”, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, 15, 2020, <http://www.cahij.com/>
- Kaya, R., Bayar, E. “Afganistan’da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2022, 147-180.
- Kemal, L. “Turkey’s Role in Afghanistan: a Major Risk”, Al Jazeera Centre for Studies, 2021.
- Khalil, A. B. “The Rise of Taliban Diplomacy”, The Diplomat, Yayın 03 Ocak 2017, Erişim 24 Nisan 2023, <https://thediplomat.com/2017/01/the-rise-of-taliban-diplomacy/>

- Kuloğlu, A. "El-Kaide Lideri Bin Ladin Operasyonu ve Sonuçları", *Ortadoğu Analizi*, 3/30, 2011, 74-81.
- Lakhdar, M. "Taliban in Power...Again", *Social and Media Studies Institute, Low and Society Journal*, 5, 2022, 4-17, <https://journals.sms-institute.com/wp-content/uploads/2022/04/Meryem-Lakhdar.pdf>
- Laub, Z., - Shoib, M. "The Taliban in Afghanistan", *Council on Foreign Relations*, 4/7, 2014, 1-9, <http://www.cfr.org/afghanistan/taliban-afghanistan/p10551>
- MacGillivray, I. "Turbulence, the Taliban, and Turkey's Role in Afghanistan's Future", *The Interpreter*, Yayın 06 Eylül 2021, Erişim 21 Nisan 2023, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/turbulence-taliban-turkey-s-role-afghanistan-s-future>
- Merjani Nejad, A. "Türkiye's Political, Economic and Cultural Goals in Afghanistan", *Islamic World Future Research Institute*, Yayın 04 Ocak 2016, Erişim 15 Nisan 2023, <https://iiwfs.com/turkey-political-cultural-goals-in-afghanistan/>
- Mozdah, W. "Afghanistan and Five years of Taliban Rule", *Nashreny*, 2003.
- Musavi, M. "Analysis of the Taliban's Attitude Toward Women", *Etilaatroz*, Yayın 14 Aralık 2022, Erişim 21 Nisan 2023, <https://www.etilaatroz.com/161709>
- Nawabi, S. "Türkiye'nin Afganistan'a Dış Yardımlar", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/1, 2019, 79-91.
- Nimani, A. "Afganistan ve Türkiye İlişkileri", *KırıkKale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 1-27.
- Noori, F. "Diplomatic Relations Between Afghanistan and Türkiye Turned One Hundred Years Old", *Independent Persian*, Yayın 02 Mart 2021, Erişim 15 Nisan 2023, <https://www.independentpersian.com/node/127226>
- Özden, N. "Türkiye-Afganistan İlişkileri Üzerine", *ASSAM*, Yayın 12 Aralık 2022, Erişim 17 Nisan 2023, <https://www.assam.org.tr/index.php/haberler/haberler/turkiye-afganistan-i-%CC%87liskileri-uzerine.html>
- Özel, S. "Türkiye, Afganistan'ın Geleceğine Yön Vermek İstiyor", *BİA Haber Merkezi*, Yayın 17 Ağustos 2021, Erişim 14 Nisan 2023, <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/248907-soli-ozel-turkiye-afganistan-in-gelecegine-yon-vermek-istiyor>.
- Ramazani, Bunesh F. "Türkiye and Presence in Afghanistan", *IPSC*, 2011, Erişim 15 Mart 2023, <https://peace-ipsc.org/fa>
- Salahshor, K. "Taliban's Decades Presence in Afghanistan; From falling to re-emergence", *Anadolu Ajansı Persian*, 15 Eylül 2020, Erişim 18 Nisan 2023, <https://www.aa.com.tr/fa>
- Sekandarov, K. S. "Afghanistan, Taliban and the Organization of Centers, Trans", *Tajikistan Regional Conflict Studies and Research Center, Eastern Studies*, 2003.
- Shahid, A. "Concerns About the Extensive Presence of Al-Qaeda and the Khorasan Branch of ISIS in Afghanistan", *Persian Independent*, Yayın 26 Eylül 2022, Erişim 26 Mayıs 2023, <https://www.independentpersian.com/node/271291>
- Shahraki, S. "Analysis the Role of the Taliban in the Nation-State Building After the 2021 developments in Afghanistan", *International Journal of Nations Research*, 7/73, 2022, 71-89.
- Sharan, T., Watkins, A. "The Role and Importance of Türkiye in the Afghanistan Peace Process", *Friedrich Ebert Stiftung*, 2021, 1-5, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kabul/17640.pdf>.
- Sönmez, G., vd. "Afgan Talibanı: Dünü, bugünü ve Yarını", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2/2, 2020, 59-77.
- Şahinkaya, E. "Türkiye'nin Taleban Sonrası Afganistan'la İlişkileri Arttı", *VOA Türkçe*, Yayın 12 Ağustos 2022, Erişim 15 Nisan 2023,

<https://www.voaturkce.com/a/turkiyenin-taleban-sonrasi-afganistanla-iliskileri-artti/6699497.html>

- Topçu, G., vd. “Taliban: We Need Help of All Countries, Especially Türkiye”, Anadolu Ajansı Persian. Erişim 25 Mayıs 2023, <https://www.aa.com.tr/fa>
- Türksam, “Afganistan’da Taliban’ın Birinci Yılı”, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, Yayın 30 Ağustos 2022, Erişim 25 Nisan 2023, <https://www.turksam.org/detay-afganistan-da-taliban-in-birinci-yili>
- Ufuqnews, “Erdogan: The Taliban Should Be Honest in Their Relations With Türkiye”, Yayın 16 Ekim 2021, Erişim 15 Mayıs 2023, <https://ufuqnews.com/archives/188827>
- VOA Dari, “Turkey’s Interaction With Afghanistan Has Increased After the Taliban Took the Rule in Afghanistan”, Yayın 13 Ağustos 2022, Erişim 21 Nisan 2023, <https://www.darivoa.com/a/turkey-s-engagement-with-afghanistan-has-grown-since-taliban-takeover-/6700083.html>
- Yıldızgil, B. El-Kaide Terör Örgütü ve Küresel Uzantıları, İstanbul, İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

